

Významnější fotografové v regionu Českého Lesa

Pro prostor Českého Lesa nebyl dosud uskutečněn základní výzkum v mapování dějin fotografie, proto naše studie se soustředí především na prezentaci těch fotografů, k nimž jsou určité podklady pro zhodnocení jejich fotografického díla již známy. Jistým mezníkem pro zkoumání dějin fotografie v regionu se mohl stát projekt z roku 1989 zakončený výstavou Historie západočeské fotografie I 1). Tato výstava v chebské Galerii 4 navázala na předchozí sondy v rámci shromažďování materiálu k publikaci Fotografické album Čech_2). Z hlediska zájmu o nejvýznamnější postavy dějin fotografie v českých zemích se zvýšená pozornost věnovala především Chodsku, kde působilo hned několik pozoruhodných fotografických osobností a to zejména z řad fotoamatérů. Chodsko mělo ve svých fotografických dějinách ve srovnání se zbytkem Čech výjimečné postavení, což má své známé souvislosti etnologické a kulturně historické.

Specifikem počátků fotografie v českých zemích byl velký zájem o novou zobrazovací techniku v odborných kruzích. Nejstarší pokusy s daguerrotypií v českých zemích se uskutečňovaly vesměs při nejrůznějších učilištích, a proto první generaci daguerrotypistů v českých zemích tvořili především duchovní (v Brně premonstrát Bedřich Franz, v Litomyšli piarista Florus Ignác Stašek...). Daguerrotypická živnost se v prvním desetiletí existence fotografie provozovala vesměs formou kočovných daguerrotypistů, kteří putovali mezi velkými městy a lázeňskými středisky. Činnost těchto kočovných daguerrotypistů se dá pro čtyřicátá léta poměrně dobře zmapovat z místního tisku; tento výzkum ale pro region Českého Lesa ani Šumavy nebyl ještě učiněn a proto o pohybu kočovných daguerrotypistů v tomto prostoru zatím nic nevíme. Zajímavým svědectvím je však daguerrotypie dosud neznámého zámečku, signovaná P. Kohlbeck, uchovávaná ve sbírce Uměleckoprůmyslového muzea v Praze_3). Podle Tomanova Nového slovníku byl malíř podobizen a církevních obrazů Petr Kohlbeck, narozený 21. 2. 1814 ve Šprymberku u Všerub činný také jako fotograf. Bydlel snad v Hájku u Všerub a z doby působení na Všerubsku se zachovalo mnoho jeho podobizen. Roku 1850 odjel s rodinou do Ameriky, kde se věnoval fotografování. Mám za to, že zmíněná daguerrotypie je vskutku jeho dílem a že je raným dokladem jeho fotografické aktivity. Ohlasům tvorby četných daguerrotypistů v Mariánských Lázních a na Karlovarsku bude věnován svazek Slavkovského Lesa.

Polovina 19. století přinesla větší možnosti v užívání zobrazovací techniky pracující na rozdíl od daguerrotypie v systému pozitiv - negativ. S první technikou mající ve své podstatě rozmnožování fotografických kopií - kalotypií, experimentoval mimo jiných také Vojtěch Kramer, převor konventu augustiánů v Domažlicích a biskupský notář v Českých Budějovicích 4). Vzhledem k charakteru této patentované techniky s papírovými negativy se o ni zajímali především fotoamatéři. Vojtěch Kramer se narodil 27. října 1805 v Praze. 12. února 1827 vstoupil do augustiniánského řádu a po složení řeholní slibu byl 10. prosince 1829 vysvěcen na kněze. Poté působil v Praze jako učitel náboženství. Od září 1835 se stal ře-

ditelem hlavní školy v Domažlicích, 20. 11. 1848 se stal ředitelem a katechetou na domažlické reálce. Od srpna 1850 se stal také převorem konventu augustiniánů. Ve všech funkcích setrval do září 1871, kdy odešel na odpočinek. Zemřel v Domažlicích 24. května 1878. V nekrologu, věnovaném jeho památce, se psalo, že „mimo úřadů těch s velkou zálibou obíral se kreslením, malířstvím, broušením optických skel, hudbou, řízením hodin..., on byl jediným, kterýž se tehdejší dobu vyučováním kreslení na školách zanášel a mnohých dobrých výsledků docílil“ (Posel od Čerchova, 25.5.1878). Ve vztahu k fotografii byl tedy ryzí amatér. Fotografoval zřejmě v letech 1845-1860. Na rozdíl od jiných duchovních, které u nás fotografie zaujala především z vědeckého hlediska, Kramera zajímala především výtvarná stránka procesu a pak to, co těžko můžeme jednoznačně označit, ale nazvěme to lidskou stránkou fotografického procesu. Kramera totiž fotografování zřejmě zaujalo také jako forma, jak nevšedním způsobem projevit radost svým bližním. V Muzeu Chodska v Domažlicích se dochovalo přes 400 Kramerových portrétů, které představují pestrou paletu domažlické společnosti nejrůznějších sociálních skupin. V naprosté většině Kramer fotografoval venku a místo pro fotografování někdy mírně přizpůsobil snímané postavě. Vzhledem k malé obrysové ostrosti a nejasným konturám je zřejmé, že základem některých prací byly kalotypické negativy, jež se však nedochovaly. Některé ze snímků mají charakter pracovních skic včetně nedokončené retuše a částečného kolorování. Někdy mají portrétovaní různé atributy své profese, nebo je charakterizují další vnější dekorativní prvky (houština z větví u portrétu lesníka). Přes dlouhý čas expozice působí většina portrétů dosti bezprostředně a uvolněně, nechybí ani šprýmy. Jednou z portrétovaných byla také Božena Němcová. Fotografické dílo Vojtěcha Kramera je mimořádné. Neznáme v naší zemi jiný tak rozsáhlý a tak starý a zároveň ucelený soubor fotografií od jednoho autora. Kramer byl prvním významným fotoamatérem v české fotografii.

Po roce 1851 se začala prosazovat nová progresivní technologie, které využívala skla jako nosiče světlocitlivých materiálů - mokřý kolódiový proces. Vedle Kramera, který s ní také experimentoval, patřil k jejím amatérským průkopníkům také benediktinský vychovatel dětí kancléře Metternicha na Kynžvartu Pavel Jan Rath. Jeho fotografické dílo však zatím nebylo nalezeno.

Epocha mokrého kolódiového procesu byla obdobím, kdy ve městech prostoru Českého lesa vznikaly první stálé fotografické ateliéry. Kdy tomu bylo a kdo byl v regionu první živnostenský fotograf zaměřený na portrét, zatím bohužel nelze určit. Jedním z prvních byl každopádně Ignác Kranzfelder, původně kočující fotograf. Je zejména znám cyklem snímků stavby tunelu pod Špičákem a z výstavby železnice Plzeň - Železná Ruda v pošumaví z let 1874 - 1877. Nejstarší zjištěný údaj vztahující se ke Kranzfelderovu fotografickému podnikání je inzerát s titulkem „Kranzfelder je zde“ z Posla od Čerchova z 25. května 1872, v němž fotograf česky oznamuje, že „otevře počátkem příštího týdnu svou fotografickou dílnu“ a to „v zahradě hostince pana Hipolita Peklo vdovy“. Evidentně se jednalo o jednoduchý zahradní ateliér zařízený jen pro práci v teplém období. Fotograf měl zřejmě úspěch a proto se loučil po ukončení fotografické sezóny dojemným česko

-německým inzerátem, otištěném opět v Poslu od Čerchova: „Při odjezdu svém nemohu opomenouti, bych všem zdejšími a vůkolními přátelům a příznivcům svým za upřímné přivítání jakož i za přívětivé chování se ke mně ... můj nejvřelejší dík vzdal. Jak nerad odtud odcházím, tak těším se z toho, že mi bude přáno příštím rokem sem opět zavítati společně i se synem svým, kdež se pak přičiníme, přízeň u ctěného obcenstva nejen zachovati, ale i rozmnožiti“. (27.9.1872). Následující rok se v Domažlicích objevil již jen Hynek Kranzfelder mladší („lg. Kranzfelder jun.“), který si svou fotografickou dílnu otevřel tentokrát „v zahradě pana J. Kratochvíle na hořejším předměstí“. O rok později si Hynek Kranzfelder, nevíme zda senior či junior, otevřel „svůj nově zřízený fotografický salon“ od 8. září „naproti hostinci U zlaté koruny“. Fotografoval tentokrát „až do 5. hodiny odpůldne“ a to „při každémkoli počasí, nechť jest slunce, nechť déšť“. 23. listopadu oznamoval v Poslu od Čerchova, že jeho „fotografický salon bude po celou zimu dle potřeby topen, protože mohu i v zimě při každémkoliv počasí fotografovati podobizny každé velikosti taktéž pohodlně jako v létě“. Můžeme shrnout, že od roku 1874 byl po sezónních provozech fotoateliér Ignáce Kranzfelderera zařízen v Domažlicích pro celoroční provoz. Nevíme ovšem, zda pobyt fotografa byl v Domažlicích skutečně trvalý. V každém případě patří otec a syn Kranzelderové k první generaci fotografů Šumavy i Českého lesa a k nejstarším usedlým portrétním fotografům v regionu. Počátkem 80. let 19. století nalezneme jeho inzeráty v klatovských novinách Šumavan a těsně před první světovou válkou žil Hynek Kranzfelder, „bývalý majitel fotografického ateliéru v Domažlicích“ (III.?) v Horšovském Týně. Je doloženo i působení Ignace Kranzfelderera v Chebu. Životní data Kranzfelderů zatím nebyla zjištěna. V samotných Domažlicích na Kranzfeldereovo působení významně navázal Josef Tauber (3. 6. 1857 - 5. 10. 1935), který se stal nejvýznamnějším profesionálním fotografem domažlicka. Na Tauberovo působení, které bylo jak portrétní, tak místopisné a reportážní, navázal syn stejného jména. Zhodnocení významu fotografické dynastie Tauberů by bylo zajímavým a pro region důležitým námětem.

Vedle místních fotografů, kteří stejně jako jinde občas dokumentovali místa svého působení, začali od konce osmdesátých let 19. století jezdit do prostoru Českého lesa také fotografové, kteří nepocházeli z místa. Jedním z prvních byl nepochybně František Krátký (7. 9.1851- 20. 5. 1924), jehož domovský ateliér byl v Kolíně nad Labem. Soustředil se především na stereosnímky, v jejichž vydávání neměl ve své době u nás podstatnější konkurenci. Krátký na svých snímcích věnoval velkou pozornost lidem, protože zastával názor, že region bude nejužitečněji charakterizovat vyobrazením lidí, kteří v něm žijí. Přestože lidé na jeho snímcích obvykle nehnutě vyčkávali po dobu expozice, záběry pořizované v autentickém prostředí působí většinou velmi přirozeně. Krátký tak zachytil, v podstatě jako první, obyvatele Šumavy a Českého Lesa, ve všedních každodenních situacích. Tato nová tvůrčí metoda byla umožněna pokrokem fotografické techniky a vzrůstajícím zájmem o autenticitu fotografie.

V první polovině devadesátých let 19. století zaznamenáváme v českých zemích zvýšený zájem o národopisně laděnou dokumentární fotografii. Vydání

Jiráskových Psohlavců v očích národa nesmírně zpopularizovalo Chodsko, která se začalo stávat cílem mnoha fotografů, především z amatérských kruhů. Tento trend byl živen také zakládáním organizací fotografů amatérů; připomeňme si, že v září 1894 byl v Plzni založen Klub fotografů amatérů jako druhý nejstarší český fotoklub (první vznikl v Praze roku 1889). Stanovy plzeňského klubu byly oficiálně povoleny v lednu 1895. Po třech letech měl již 71 členů. Podle zkušeností z jiných srovnatelných regionů si fotografický aparát pořizovali lidé z nejrůznějších vrstev, nikoli jen ti nejbohatší. Pro řadu amatérských fotografů nebyla práce z fotoaparátem jen estetickou záležitostí, ale mnohdy i jakousi radostnou hrou s možností zachycovat svět kolem sebe. Právě spontánní amatérské záběry se po přelomu století stávají tím nejcenějším dokumentaristickým svědectvím o soudobých proměnách životního stylu, o každodenním životě. Je zároveň příznačné, že někteří amatérští fotografové nedokumentovali jen život své rodiny a přátel, ale soustředili se i na dokumentační práce takřkajíc vyššího smyslu. Pozoruhodnou postavou v tomto směru byl ředitel velkostatku v Koutě u Domažlic E. Strouhal, zachycující systematicky svým fotoaparátem v devadesátých letech práci dřevorubců. Dvanáct jeho snímků doprovázelo knížku J. F. Hrušky Mezi chodskými dřevorubci (Plzeň 1935), jejíž text byl původně napsán pro časopis Světozor roku 1897 a kde se píše také o Strouhalově dokumentaristické práci. Bohužel nevíme, nakolik byl Strouhal ve svém regionu ojedinělou postavou, neboť oblast rané zájmové amatérské fotografie je málo probádána a je pravděpodobné, že mnoho fotografických dokladů se i zde zničilo.

Jeden z nejpozoruhodnějších národopisných fotografických dokumentů před rokem 1900 v českých zemích vznikl v Postřekově roku 1893 a je spojen s postavou malíře Ferdinanda Velce. Ferdinand Velc (27. 7. 1864 - 1. 7. 1920) ovšem není typickým fotografem a mohou vznikat pochybnosti, zda je jeho zařazení mezi fotografy vůbec na místě (6). Ferdinand Velc byl po absolvování měšťanky v Lounech v září 1880 přijat na pražskou malířskou akademii. V letech 1885-88 studoval na akademii v Mnichově. Léta 1889-95 trávil na Slánsku jako „píšící malíř“ a učitel kreslení. Byl členem Klubu českých turistů a redaktorem časopisu Špachtle. Od jara 1893 pracoval Velc v přípravném výboru Národopisné výstavy československé, přičemž jako jednatel odboru pro slánský okres „prošel veškeré obce v okrese, sebral mimo jiné též potřebný materiál k popisu uměleckých předmětů, fotografoval a kreslil některé význačné předměty...“ (z dopisu J. Hlávkoví ze 14. 10. 1898). Čtyři měsíce roku 1893 trávil Velc s fotoaparátem na Chodsku. Byl prvním fotografem, který u nás systematicky fotografoval život na jedné vesnici. Svě motivy zachycoval nejen se smyslem pro dokumentárnost, ale zároveň s výtvarným citem. Snažil se vytvořit plastické svědectví o životě na chodské vsi ze všech jejích stránek od pohřbů, křtin a procesí po stěhování, svatby, domácí práce a zábavu. Zachytil mimo jiné v autentickém prostředí všechny fáze zpracování lnu. Fotografoval také L. Kubu při zápisu dudáckých písniček. Usiloval o autenticitu, proto jeho snímky obvykle působí neobyčejně živým, nearanžovaným dojmem. Zajímavé je srovnání fotografií s olejomalbami, na nichž se zachycené výjevy v některých případech shodují. Je zřejmé, že malby ne-

byly vytvořeny v terénu, ale později v ateliéru podle předloh. Jak píše D. Spívalová ve své základní práci o Velcovi (uvedené v poznámce 6), malíř na obrazech zachytil i některé běžně nepoužívané krojové prvky, které se již nenosily a na snímcích ani nebyly zachyceny. Je samozřejmě možné, že Velc při fotografování jen asistoval a že snímky pořídil významný fotograf Slánska František Duras, který zřejmě Velce do fotografování zasvětil a který také býval přítomen při Velcově terénním výzkumu na Slánsku. Vzhledem k formátu negativů a občasné horší technické kvalitě pokládám za velice pravděpodobné, že autorem snímků z Postřekova byl vskutku Velc. A jaké byly jeho další osudy? Po marné snaze získat slušné místo pedagoga v Čechách, odjel Velc 15. května 1895 do Sarajeva, kde přijal místo profesora kreslení na reálce. Do Čech zajížděl již jen na letní a vánoční prázdniny a stále pokračoval v národopisné dokumentaci. „Jezdím a chodím - jak se to dá - denně s fotografem...“, psal 9. srpna 1899 Hlávkoví. 16. března 1900 psal Č. Zíbrtovi: „Při sbírání materiálu o prázdninách pamatuji i na Vás s článkem o „dřevěných stavbách“ v mém rodném kraji s hojnými fotografiemi, které hodlám o příštích prázdninách doplnit“. Roku 1907 vydal v Klubu českých turistů v Praze Průvodce Bosnou a Hercegovinou, kde bylo 65 fotografií. Ze snímků spojených s Velcových jménem jsou nepochybně nejcenější a fotograficky nejpůsobivější právě výjevy z denního života v Postřekově. V historii fotografického dokumentu v Čechách byl Velc prvním, kdo vytvořil (či jen osobní spoluúčastí inspiroval?) odborně fundované, výtvarně působivé a mimořádně komplexní dílo jako fotodokument chodské vesnice roku 1893. Tyto fotografie nemají ve své době u nás obdobu. Hodnotu tohoto zcela mimořádného souboru nikterak nesnižuje fakt, že není úplně jisté, zda Ferdinand Velc byl tím, kdo tiskl spoušť a zpracoval negativ. Každopádně fyzicky stál u zrodu těchto snímků.

Na Chodsko také zavítal Karel Dvořák (8.1.1859 - 12.4.1946), vlivná postava české amatérské fotografie, který propagoval vlastenecké poslání tvorby českých amatérů projekcemi diapozitivů 7.) Podle seznamu “10.000 diapozitivů a 3000 nových dodatků” vydaném Ústředním nakladatelstvím ... učitelstva českoslovan-ského v Praze v lednu 1912 se domažlicka týkala zejména série s názvem Z kraje Psohlavců. Snímky z této Jiráskem proslavené lokality nalezneme i v jiných sériích; názvy Z lesů na Čerchově a U Vavřínečku patří k typickým ukázkám. Pro Dvořáka, jehož z národopisně vděčných oblastí zaujalo zejména Slovácko, byla charakteristická snaha podat prostřednictvím žánrových snímků obraz lidových typů.

Další významným fotoamatérem, jehož od prvního desetiletí 20. století přitahoval zanikající svět rázovitých venkovských sídel, byl Bohumil Vavroušek (25.6.1875 - 6.10. 1939). V jeho díle Dědina, vydaném roku 1925, nalezneme celkem 14 záběrů z domažlicka z let 1921 - 1923.

Probouzející se větší zájem o dokumentární a upomínkové fotografie souvisel také se soudobými proměnami životního stylu, v němž získával své místo sport a rekreace. Také samo fotografování se začalo stávat zálibou. Obecné proměny společenské a technologické tak významně ovlivnily další směřování fotografie, v níž stále významnější místo začali zaujímat fotoamatéři, fotografující svou rodinu a přátele. Oblíbeným se stalo zejména fotografování na výletech, kde nalezneme

pozoruhodné dokumenty z počátků automobilové turistiky ještě z doby před první světovou válkou. Profesionálním fotografům zůstala vyhrazena ateliérová fotografie, oficiální zpravodajství, dokumentace pro výrobní podniky a valná část produkce pohlednic.

Již od konce 19. století se začaly také proměňovat podmínky pro šíření fotografických záběrů a po přelomu století se stále větší část fotografických snímků k lidem dostávala v tištěné podobě. Nejednalo se pouze o reprodukce v časopisech a knihách, ale v této době zejména o pohlednice, rozmnožovaných různými tiskovými technikami, zpočátku zejména litografií a světlotiskem. Vztah regionálního tisku a fotografie by bylo třeba ještě zhodnotit, stejnou badatelskou neznámou zůstává také soupis všech místních živnostenských fotografů a vydavatelů pohlednic.

S rozmachem kvalitních tiskových technik a s možností tisknout fotografie se Český Les stal také součástí širších knižních projektů ilustrovaných fotografiemi, i když jen stěží mohl konkurovat svou atraktivitou Šumavě. Na počátku všech fotografických knižních projektů stálo „Letem českým světem“, který po sešitech vycházel v letech 1896 - 1898. V tomto velkolepém díle je ovšem nemnoho snímků z Českého lesa a v podstatě všechny jsou autorsky spojeny s Josefem Tauberem z Domažlic. Vztah k Chodsku výstižně ilustruje popiska k Tauberově fotografii pomníku Koziny nad Újezdem u Domažlic: „Alois Jirásek, vylíčil ve svých znamenitých Psohlavcích osud chodských odbojů a smrt Kozinovu, probudil v celém národě nový zájem o statný zjev selského rebela. Za deset let po prvním vydání Psohlavců zbudován byl nad Újezdem, na vrchu Hrádku, pomník Janu Sladkému, a v říjnu r. 1895 - dvě stě let po mučednické smrti Kozinově - slavně odhalen za obrovské účasti celého kmene chodského...”.

Knižní projekt Království české z počátku 20. století má v příslušných svazcích věnovaných Západním a Jihozápadním Čechám množství fotografií a to vesměs od fotografů amatérských, někdy i velmi známých z pražského Klubu fotografů amatérů (František Mrskoš, Eduard Petrák). Z profesionálů se nejvíce uplatňoval již zmíněný Josef Tauber. Rovněž Soupis památek historických a uměleckých v Království českém má pro příslušné okresy množství fotografických snímků.

S rozvojem amatérské fotografie, obecným rozmachem turistiky a snadností cestování železnicí hraniční pohoří, a zejména Šumava a Krkonoše, stále více lákaly k fotografickým výletům. Český les ovšem nebyl tak turisticky atraktivní a také tak dobře dostupný železnicí, která byla páteří turistiky do 2. světové války. Také pokusy amatérských fotografů s ušlechtilými fotografickými tisky, které namísto popisnosti zdůrazňovaly náladu a atmosféru, citový prožitek, nejsou dosud z regionu Českého Lesa zpracovány. Pro budoucí výzkum a fotografické dějiny Českého Lesa se nabízí vskutku mnoho příležitostí.

Meziválečná doba znamenala další procentuální rozmach amatérské fotografie a stabilizaci fotografických firem předválečných a zřejmě jen nepatrné rozšíření počtu dosud existujících fotografických firem. Nahrazení samostatných fotografických živností po roce 1948 komunálními (případně družstevními) foto-

grafickými službami a narušení řady fotografických pozůstalostí má své obdoby i v dalších regionech naší země.

Poznámky:

1) Historie západočeské fotografie I. Galerie 4, Cheb 1989. Koncepce výstavy a text katalogu: Pavel Scheufler, příprava výstavy Anna Kocourková, Zbyněk Illek, Pavel Scheufler.

2) P. Scheufler: Fotografické album Čech. 1839 - 1914. Odeon, Praha 1989

3) Jediná zatím známá daguerrotypie P. Kohlbecka - a jediná u nás signovaná s místopisným vyobrazením - je uložena v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze a má inv. číslo GF- 1016. Její vyobrazení je v edici Elektronické muzeum fotografie č. 7, Daguerrotypie v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze, CD-FOTObler a České foto, Praha 1998. Texty bookletu P. Scheufler a J. Mlčoch.

4) Viz P. Scheufler: Galerie c.k. fotografů. Grada, Praha 2001 na s. 26-27.

5) Viz P. Scheufler: František Krátký. Český fotograf před 100 lety. Baset, Praha 2004.

6) Základní práci o F. Velcovi - viz D. Spívalová: Osobnost a dílo Ferdinanda Velce (jeho význam pro českou etnografii a folkloristiku). Diplomní práce katedry etnografie a folkloristiky FF UK, Praha 1986. Viz též P. Scheufler: Galerie c. k. fotografů. Grada, Praha 2001 na s. 148 -150. Negativy od Velcových záběrů z Postřekova jsou v muzeu ve Slaném. Knižně byly záběry poprvé publikovány v knize citované v pozn. 2.

7) Viz P. Scheufler: Galerie c. k. fotografů. Grada, Praha 2001 na s. 176-178, literatura a prameny na s. 241